

Vydává Ministerstvo financí České republiky ve spolupráci s Českou národní bankou ve vydavatelství *Economia*, a. s., Praha

© Ministerstvo financí ČR

Adresa redakce: Vinohradská 49
120 74 Praha 2

Telefon: 253 018 nebo 2110, linka 361

Fax: 253 728

Vedoucí redaktor: Ing. Ivan Kočárník, CSc.

OBSAH

MĚNOVÁ ODLUKA (úvod)	393
František VENCOVSKÝ: Naše měnové reformy a odluky	394
Pavel KYSILKA: Příprava a realizace měnové odluky v ČR	403
Leopold SURGA: Rozdělení oběživa za měnové odluky	413
Aleš BULÍŘ: Měnová odluška a poptávka po hotovosti	419

Přehled-Survey

Měnová politika a měnový vývoj v 1. čtvrtletí 1993	426
Monetary Policy and Monetary Developments in the 1st quarter 1993 (anglicky)	436

Uprostřed čísla:

R. A. MUSGRAVE—P. B. MUSGRAVEOVÁ: Veřejné finance v teorii a praxi (13. část): ss. 397—408

Všechny bibliografické údaje včetně údajů o **autorských právech** jsou uvedeny z prvního pokračování v č. 9/92 tohoto časopisu.

Publikováno po dohodě s vydavatelstvím McGraw-Hill, Inc.

Publishers: Ministry of Finance of the Czech Republic in Cooperation with Czech National Bank in Publishing House *Economia*, Prague

© Ministry of Finance of the Czech Republic

Editor's Office: Vinohradská 49
120 74 Prague 2
Czech Republic

Editor in Chief: Ivan Kočárník

CONTENTS

MONETARY SEPARATION (Introduction) 393	
František VENCOVSKÝ: Our Monetary Reforms and Separations	394
Pavel KYSILKA: Preparation and Realization of the Monetary Separation in the Czech Republic	403
Leopold SURGA: Currency Split by the Monetary Separation	413
Aleš BULÍŘ: Monetary Separation and Demand for Currency Balances	419

Survey

Monetary Policy and Monetary Developments in the 1st quarter 1993 (in Czech) 426
Monetary Policy and Monetary Developments in the 1st quarter 1993 (in English) 436

In the middle of this issue:

R. A. MUSGRAVE—P. B. MUSGRAVE: **Public Finance in Theory and Practice** (Part XIII): pp. 397—408

You can find all bibliographical data including **particulars on copyright** in part I of this series in No 9/92 of this journal.

Published by arrangement with McGraw-Hill, Inc.

SUMMARY

Preparation and Realization of the Monetary Separation in the Czech Republic

Pavel KYSILKA, Vice-Governor of the Czech National Bank

In the Czech Republic the monetary separation conceived an operation combining many aspects: the economic, political, technical, safety, psychological and organizational ones. The whole process covered an challenging phase of preparation (professional), that of decision-making and that of realization. The decision-making process took place within the set of technically, administratively, organizationally a legally feasibility of variants. The maximalization of ease, intelligibility, and "public comfort" become the decision-taking criterion. This criterion was pretentious regarding the preparation and realization of the operation. The monetary separation broke down some unfavourable monetary tendencies both in the Czech and Slovak Republics, which there were monitored by the end of the year 1992 and during the January 1993. The public credibility to currency was strengthened since then. The successful course of separation was conditional on the pre-splitting monetary stability and on the credibility of financial policy and that of financial institutions.

DT: 336.74; 338.23: 336.74 (437)

Rozdělení oběživa za měnové odluky

Leopold SURGA*

Ve dnech 4. až 8. února 1993 vyvrcholila první etapa procesu, v jehož průběhu byla společná měna České republiky a Slovenské republiky, dříve jednotná měna České a Slovenské Federativní Republiky, rozdělena na dvě měny dvou samostatných států. V historii evropských měn začala dnem 8. února 1993 poprvé existovat jako samostatná měnová jednotka „koruna česká“ a podruhé „slovenská koruna“. Ekonomické důvody ukončení měnové unie a oddělení obou měn byly vysvětleny už mnohokrát. Faktické rozdělení, tzn. vizuální odlišení zejména bankovek nově konstituovaných měn, představovalo jednu z nejsložitějších otázek přípravy měnové odluky.

V průběhu druhé poloviny roku 1992 bylo zřejmé, že hodnota oběživa se v závěru roku bude pohybovat kolem 100 mld. Kčs. Fyzicky to představovalo kolem 350 milionů kusů bankovek a kolem 3,2 miliardy kusů mincí různých hodnot. Mince představovaly 3 % až 3,5 % z celkové hodnoty oběživa. *Dělení bilance Státní banky československé k 31. 12. 1992 hypoteticky předpokládalo rozdělení oběživa v poměru 2 : 1 (tj. 66,6 a 33,3 mld. Kčs). Toto rozdělení je však nutné považovat*

* JUDr. Leopold Surga, ředitel peněžního odboru České národní banky

Redakce příspěvek obdržela 20. 7. 1993

skutečně pouze za hypotetické, neboť za reálný byl považován spíše poměr mezi 70 % až 75 % ku 30 % až 25 %. Pro provedení samotného oddělení měn však nebylo možné kalkulovat jen s penězi v oběhu, nýbrž i s penězi v zásobách, jejichž odlišení bylo rovněž nutné vzít v úvahu. Pro akci takového rozsahu bylo velmi obtížné hledat příběh. Při vzniku československé měny v roce 1919 bylo vyměněno okolokovaných státovek za cca 7 mld. Kč, po peněžní reformě v roce 1953 bylo v oběhu cca 35 mld. Kčs. Většina reforem tohoto druhu byla spojena s určitým cenzem, který limitoval možnost výměny peněz v hotovosti na velmi nízkou částku. Od počátku přípravy měnové odluky bylo všem zúčastněným jasné, že v tomto případě nemůže mít oddělení měn a s ním spojená výměna peněz restriktivní charakter a s výjimkou peněz pocházejících prokazatelně z nelegálních zdrojů by neměla být zpochybněna majetková práva zúčastněných subjektů.

Velkou neznámou byla reakce obyvatelstva na spekulace tisku a jiných zpravodajských prostředků o možném rozdělení společně měny, resp. reakce veřejnosti na informace o přípravě oddělení měn. Únik těchto informací bylo možné vyloučit pouze po určitou dobu, kdy se na přípravě projektu měnové odluky podílel velmi úzký okruh lidí. Místo spořádaného ukládání hotovostí na vkladní knížky a různé druhy účtů — jež některé zahraniční experty následně přivedlo v úžas a ke konstatování, že se česká veřejnost chová naprosto netypicky — mohly pronikající informace vyvolat např. nákupní horečku zvyšující poptávku po různých druzích trvanlivějšího zboží, fiktivní platby v cizích měnách do zahraničí, zvýšenou poptávku po valutách v hotovosti, tlak na kurz koruny apod.

Že byly obavy z úniku informací oprávněné, prokázal další vývoj. Přes nové letiště v Praze-Ruzyni se podařilo včetně celního odbavení dopravit do Prahy 400 beden s kolky. Byly uloženy na hlavní pokladně České národní banky několik měsíců, aniž v té době velmi agresivní novináři získali o této akci jedinou informaci. Den po té, kdy se kolky začaly rozvážet na pobočky Komerční banky a kdy tyto pobočky zahájily kolkování, publikovala informace o tom Mladá fronta Dnes a další deníky. Tento únik informací se však dal předpokládat.

Pro odlišení bankovek obou nových měn přicházelo v úvahu několik možných postupů:

1. vydání provizorní nové emise bankovek,
2. okolkování bankovek nalepovacími kolky,
3. razítkování bankovek mechanickými frankotypy.

Teoreticky přicházela v úvahu varianta kolků natištěných na bankovkách. Prakticky byla tato varianta nerealizovatelná vzhledem k malé kapacitě tiskárny. Tento postup byl v minulosti (např. v roce 1919 u státovek v hodnotě 5 000 Kč, popř. o rok později na rakouských bankovkách) aplikován tak, že označení bylo v tiskárně tištěno na celé archy nově vytištěných bankovek. Negativní roli u této teoretické varianty sehrály dlouhé výrobní lhůty jako důsledek poměrně složitého procesu tisku u bývalých federálních bankovek. Jejich výroba trvala tři až čtyři měsíce. Nakonec bylo možností tisknout kolky přímo na bankovky využito pouze u bankovek v hodnotě 1 000 Kč, jejichž tisk byl objednan na rok 1992 a jež v době vrcholících příprav na měnovou odluku na přelomu ledna a února 1993 byly prakticky před dokončením.

Za zcela nerealistický byl označen jeden z původních návrhů, který doporučoval ponechat v platnosti v Českých zemích bankovky s českými motivy a českým textem (20 Kčs, 100 Kčs a 1 000 Kčs) a na Slovensku bankovky se slovenským textem a slovenskými motivy (10 Kčs, 50 Kčs a 500 Kčs). Toto logicky se nabízející řešení by přicházelo v úvahu jako teoreticky možné pouze v tom případě, kdy by šlo pouze o jakési politické oddělení zvýrazňující např. státní suverenitu nad určitým územím. Nebere však v úvahu ekonomické důvody odluky a její zamýšlený cíl oddělit nahromaděnou kupní sílu na Slovensku od kupní síly v Českých

zemích. Při očekávaném rozdílném ekonomickém vývoji v obou částech bývalé federace by bylo velmi obtížné přesvědčit slovenské občany, aby např. nejezdili s doma uschovanými stokorunami nebo tisícikorunami nakupovat na Moravu, do Slezska a Čech, popř. aby v pozdější fázi nejezdili vyměňovat tyto uschované bankovky za nově vydávané české bankovky.

Možnost vydání provizorní emise bankovek byla zavržena už v úvodním stadiu příprav hlavně z důvodů psychologického dopadu na obyvatelstvo. V krátké době, jež přicházela v úvahu pro přípravu oddělení měn, by bylo možné vytisknout pouze velmi jednoduché bankovky, vytištěné jen tiskem z plochy, prakticky bez ochranných prvků, nevalné výtvarné úrovně. Tyto bankovky by pak bylo nutné opět v krátké době nahradit kvalitními bankovkami, jejichž tiskové provedení i vybavení ochrannými prvky by bylo na požadovaném standardu. Celkem správně se předpokládalo, že dvě krátce po sobě následující výměny oběživa by veřejnost nemusela přijímat příznivě. V modifikované podobě se tato varianta objevila u bankovek v hodnotách 20 Kčs a 50 Kčs, které byly na přechodnou dobu nahrazeny mincemi.

Varianta razítkování bankovek na frankotypech představovala poměrně vysoké pořizovací náklady na zařízení, jejichž racionální využití v budoucnosti nebylo možné zaručit. Taková jednorázová investice nebyla shledána jako efektivní. Označování bankovek pomocí frankotypů mohlo znamenat ještě další potíže. Padělání natištěného označení přibližně v kvalitě otisku poštovního razítka pomocí různých metod by v tomto případě bylo pro padělatele mnohem menším problémem než padělání jiných způsobů označení bankovek. Určité obavy pramenily z toho, že v letech 1991 a 1992 vzniklo v Československu množství firem, které se zaměřily na výrobu razítek všeho druhu a pro které by profesionální výroba pomůcek pro nelegální označování bankovek mohla být pouze záležitostí rutiny.

Úvahy o oddělení měn začaly být aktuální v době, kdy už byla v pokročilém stadiu příprava nových československých bankovek. Šlo konkrétně o bankovky v hodnotách 200 Kčs a 1 000 Kčs. Je nutné odmítnout jakékoliv spekulace o tom, že tyto dvě hodnoty byly k realizaci vybrány jako první záměrně, aby se pouhou změnou textů na nich oddělil měn pro českou stranu ulehčilo. Důvody byly jednoznačně jiné. Dvouseťkoruna měla v oběhu nahradit stokorunu, které svou velikostí působily potíže zejména při strojové manipulaci. Bankovku 1 000 Kčs pak bylo nutné urychleně nahradit bankovkou novou, lépe ochráněnou proti padělání, neboť v letech 1991 a 1992 počet padělků bankovek této hodnoty výrazně vzrůstal.

Z možných variant byla vybrána kombinace označování bankovek tří nejvyšších hodnot (100 Kčs, 500 Kčs a 1 000 Kčs) nalepovacími kolky s již zmíněnými bankovkami v hodnotě 1 000 Kčs s natištěnými kolky a souběžným vydáním nových českých bankovek v hodnotě 200 Kč.

Po nepříjemných zkušenostech s únikem informací v domácích podmínkách byla pro tisk kolků vybrána anglická společnost Thomas de la Rue. Tisk kolků byl objednan Ministerstvem financí ČR a byl plně uhrazen ze státního rozpočtu ČR. Bylo objednáno 40 milionů kusů kolků pro bankovky v hodnotě 1 000 Kčs, 50 milionů kusů kolků pro bankovky v hodnotě 500 Kčs a 70 milionů kusů kolků pro bankovky v hodnotě 100 Kčs. Celkem byly v zahraničí objednány kolky pro bankovky v hodnotě 72 mld. Kč. Dále dodala Státní tiskárna cenin v Praze tisícikorunové bankovky s natištěnými kolky v hodnotě cca 20 mld. Kč. Určitou neznámou představoval také vývoj peněžního oběhu po provedení měnové odluky. Předpokládaná tendence vývoje poptávky po oběživu vzbuzovala spíše obavy. Jako pojistka byly proto soukromou ceninovou tiskárnou Victoria Security Printing vytištěny pokladní potvrzenky v hodnotách 2 000 Kč a 5 000 Kč vydané Českou národní bankou podle § 33 zákona č. 6/1993 Sb., o České národní bance, a podle

§ 1 odst. 1 zákona č. 600/1992 Sb., o cenných papírech — obě hodnoty v nákladech po 6 milionech kusů. Tyto pokladní potvrzenky představovaly rezervu v hodnotě 42 mld. Kč. S pokladními potvrzenkami se počítalo jako spíše s jakýmsi náhradním řešením pro podnikatelskou sféru, pokud by se místně projevil nedostatek hotových peněz.

Věnujme pozornost technickému provedení kolků. Kolky pro bankovky v hodnotách 100 Kčs, 500 Kčs a 1 000 Kčs jsou zdánlivě jednoduché. Na všech hodnotách je hlavní tiskový obrazec složen z kolmo na sebe uspořádaných linek, které vytvářejí hodnotové číslo. V rozích je označení hodnoty římskými číslicemi. Různé hodnoty kolků mají podtisk v různých barvách, který má luminiscenční vlastnosti v ultrafialovém záření. Hlubotiskový obrazec byl vybrán záměrně, neboť nános hlubotiskové barvy je možné nahmatat. Linky uspořádané kolmo na sebe vytvářejí tzv. skrytý obrazec nebo také sklopný efekt, díky němuž hodnotové číslo ve světelných paprscích dopadajících pod určitým úhlem ztmavne. Pokud někdo postrádá na těchto kolkách státní znak nebo název státu, je nutné konstatovat, že na rozdíl od Slovenské republiky nebyly tyto atributy státní svrchovanosti pro území České republiky v době prvních úvah o oddělení měny zcela jednoznačné.

Je nutné připomenout, že tyto první úvahy probíhaly několik měsíců před datem měnové odluky, v době, kdy se o datu oddělení měn dalo pouze spekulovat, kdy myšlenka měnové unie byla ještě čerstvá. První úvahy na referentské úrovni o těchto skutečnostech neprobíhaly v psychóze příprav na oddělení měn, nýbrž vyplývaly z anticipace možného dalšího vývoje v době, kdy rozdělení státu už bylo zcela jednoznačně dáno. Cílem těchto úvah bylo vyhnout se stresu, ve kterém by bylo nutné improvizovaně reagovat na vzniklou situaci, aniž by bylo k dispozici dostatečné materiální zázemí. Pokud by k oddělení měn nedošlo, tisk kolků by v žádném případě nebylo možné považovat za zcela neuváženou investici, neboť i v mírových dobách má většina států v záloze prostředky, kterými lze v případě potřeby označit (např. při zvýšeném výskytu padělků) peníze určité hodnoty nebo platné na určitém teritoriu. Nově vytištěné kolky by pouze nahradily kolky se „socialistickým“ státním znakem Československa, které měla pro obdobné případy v minulosti připravené SBČS.

V době úvah o způsobu odlišení měn představovaly bankovky v hodnotách 10 Kčs, 20 Kčs a 50 Kčs jen 3 % z celkové hodnoty oběživa, ale asi 45 % z celkového množství obíhajících bankovek. Proto nebyly bankovky těchto nominálů kolkovány.

Toto zjištění se stalo trumfem sdělovacích prostředků, které nabádaly obyvatelstvo, aby se zásobilo bankovkami nízkých hodnot. Jako důsledek této „informační kampaně“ pak vznikly jednodenní až dvoudenní místní problémy s nedostatkem bankovek v těchto hodnotách.

K výraznějšímu poklesu množství peněz v oběhu došlo prakticky až v posledních týdnech a dnech před samotným oddělením měn. Před datem oddělení měn pokleslo oběživo o více než polovinu stavu uváděného po hypotetickém rozdělení oběživa k 1. 1. 1993. S vědomím, že se v době měnové odluky výše oběživa pohybovala na úrovni cca 30 mld. Kč, lze všechny rezervy ČNB považovat za přehnané. Tento vývoj však nebylo možné seriózně prognózovat.

V původních úvahách bylo samozřejmě nutné kalkulovat i s různými časovými horizonty měnové odluky. Realizovat oddělení měn k 1. 1. 1993 by sice bylo teoreticky možné, bylo by však spojeno se značnými technickými problémy, spočívajícími především v zajištění dostatečného počtu okolkovaných bankovek. Za vhodná data k provedení odluky se považovala data na konci měsíců, kdy oběživo v porovnání s polovinou měsíce výrazně klesá. Správné načasování odluky bylo velmi důležité. Např. přípravu spočívající v předchozím kolkování bankovek tří

nejvyšších hodnot nebylo možné provést do neomezené výše. Pokud by byla okolkována větší část zásob v delším časovém předstihu před provedením odlu-ky, mohlo by v místě a čase docházet k přechodnému nedostatku neokolkova-ných bankovek. Příprava měnové odluky spočívající v kolkování bankovek však nesměla peněžní oběh narušit. Předpokládalo se, že s postupující dobou by bylo možné v stále větší míře použít při oddělení měn nově vydaných bankovek a min-cí České národní banky. Jak ukázal vývoj, k 31. 7. 1993 by bylo možné v souladu s prognózami ze závěru roku 1992 provést oddělení obou měn formou jednorázo-vé výměny oběživa ve starých federálních bankovkách a mincích za nové, české. Dodávky bankovek a mincí ze zahraničí proběhly v souladu s uzavřenými smlou-vami. Vyvstal by však neméně závažný technický problém, kam tyto hodnoty bezpečně po dobu příprav měnové odluky ukládat. Již byla publikována čísla o tom, že nově vyrobené bankovky představují hmotnost cca 350 tun a nově vyro-bené mince cca 2 500 tun. Kapacita uschovacích míst České národní banky i Ko-merční banky je výrazně nižší.

Tíha úkolu okolkovat téměř 150 milionů kusů bankovek padla na pobočky Ko-merční banky, které po delimitaci z bývalé Státní banky československé byly po-věřeny správou zásob českých peněz. Dlužno konstatovat, že samotné okolková-ní bankovek bylo pouhým prologem k po všech stránkách podstatně náročnější-mu procesu výměny peněz, jehož konec byl naplánován na květen roku 1994.

Z hlediska organizace byla nejnáročnější otázkou dopravy. Rozvoj okolkova-ných bankovek na jednotlivá výměnná místa (pošty a spořitelny), svoz neokolko-vaných bankovek z výměnných míst i zabezpečení těchto transportů, převážejí-cích v mnoha případech stovky milionů korun, byly zvládnuty za pomoci armá-dních vozidel a jednotek české policie, které zajišťovaly jejich bezpečnost. V jed-notlivých regionech byly ustaveny komise, v nichž byli členy vedle pracovníků bank a pošty také pracovníci policie a armády. Spolupráce s armádou, kterou by v minulém režimu každý považoval za naprosto samozřejmou věc, paradoxně znamenala největší problémy. V mírové době může být armáda nasazena k plně-ní úkolů spočívajících v ochraně objektů nebo majetku pouze za určitých okolno-stí stanovených zákonem. Stejnou pozornost jako technické přípravě vizuálního oddělení dvou samostatných měn bylo proto nutné věnovat legislativní stránce měnové odluky.

Zákon č. 60/1993 Sb., o oddělení měny, který Parlament České republiky schválil 2. února 1993, představoval poměrně razantní zásah do práv osob trvale bydlících na území České republiky. Odluka se samozřejmě dotkla i dalších sub-jektů, které v té době držely československé bankovky. Bankovky v hodnotách 100 Kčs, 500 Kčs a 1 000 Kčs bez kolků byly prohlášeny za neplatné, možnost vý-měny peněz v hotovosti u osob starších 15 let byla omezena na částku 4 000 Kčs, u osob mladších 15 let na částku 1 000 Kčs. Zákon ukládal celou řadu povinností představitelům různých institucí, orgánům státní správy i místní samosprávy, konstituoval vznik komisí, jejichž jediným úkolem byla organizace výměny pe-něz v regionech.

Příprava paragrafovaného znění zákona probíhala velmi operativně za aktivní účasti prakticky všech dotyčných institucí. Poněkud nedoceno a nevyužito zů-stalo ustanovení § 10 odst. 2 zákona, kterým bylo omezeno placení v hotovosti právníckými osobami a fyzickými osobami-podnikateli na částku 10 000 Kč. Část-ky vyšší měly být obligatorně placeny bezhotovostně prostřednictvím účtů vede-ných u bank. Toto ustanovení bylo prakticky od počátku napadáno nikoliv podni-katelskou sférou, nýbrž Ministerstvem financí. Finančním úřadům se tady poprvé v historii nabízela šance zmapovat toky peněz mezi jednotlivými „podnikate-li“, popř. postihnout ty z nich, u nichž v předchozích letech vzniklo podezření z daňových úniků. Argument, že tato akce byla příliš náhlá a že nebylo dostateč-

ně možné ji především z hlediska operativy finančních úřadů metodicky připravit, lze považovat za důvodný.

Zákon byl koncipován tak, že mohl být Parlamentem schválen v delším časovém předstihu před oddělením měn jako jeho legislativní základ s tím, že konkretizaci v čase realizuje vláda České republiky nařízením, k jehož vydání byla zmocněna ustanovením § 1 odst. 2 a § 13 odst. 1 zákona. Vývoj událostí nakonec chtěl tomu, že datum schválení zákona i datum schválení nařízení vlády k provedení zákona o oddělení měny jsou shodné.

Součástí legislativních opatření byla i vyhláška České národní banky č. 62/1993 Sb., kterou se provádí zákon č. 60/1993 Sb., o oddělení měny. *Za pozoruhodnou skutečnost dokládající známou tezi o tom, že nemožné lze realizovat na počkání, považuje autor článku fakt, že částka 18 Sbírký zákonů, která obsahovala všechny potřebné právní předpisy, byla v počtu 5 000 výtisků distribuována na výměnná místa ani ne 24 hodin po schválení zákona Parlamentem.*

Zákonu o měnové odluce lze vyčíst jediné slabé místo, kterým je § 7, obsahující možnost dodatečné výměny peněz. Je jisté, že snaha vycházet vstříc sociálním hlediskům při aplikaci tohoto ustanovení umožnila dodatečnou výměnu nekolokovaných peněz i v těch případech, kdy to zjevně odporovalo duchu zákona.

SUMMARY

Currency Split by the Monetary Separation

Leopold SURGA, Director of Money Department, Czech National Bank

This article describes the first stage of the process of the split of the Czechoslovak crown to the two independent currencies — the Czech crown and the Slovak crown. This first stage was finished between February 4 and February 8, 1993.

The actual split — the visible detachment of banknotes of the new national currencies — was one of the most complicated problems of the preparation of the monetary separation.

The author discusses theoretical variants of the currency split, compares the benefits and costs. The Czech National Bank elected the combination of the duty stamps (for banknotes with the highest value — 100 CSK, 500 CSK, 1,000 CSK) and the issue of new Czech banknotes (200 CZK). This article describes the successive steps of the preparation of the currency split in detail. The legal framework of the monetary separation is also shown.